

Píše Claus Zittel

(E*forum, 16. 05. 2019)

Hodnotná literatura vždy vzniká v mnohohlasém textovém univerzu. Literární historiografie, jež se soustředí na rádoby vlastní národní tradici a postuluje například dějiny švýcarské nebo rakouské literatury, zneuznává, že vlastní literatura je vždy hybridem pocházejícím z mnoha světů a literární systém odkazování nikdy nekončí státní hranicí. Národní literární dějiny selektují, izolují a zkreslují svůj předmět zájmu. Každá seriózní literární věda je literární vědou srovnávací. Vezmeme-li si ale k ruce skvělou novou **Příručku německy psané literatury z Prahy a českých zemí**, s potěšením zjistíme, že zde není zase jednoduše připojena další rozhled zužující perspektiva ke kanonickým pohledům a už vůbec není provozována vlastivěda a památková péče, nýbrž že publikace napadá obvyklé historiografické modely a relativizuje jejich dominantní stanoviska. Pražská německojazyčná literatura a její kontext zrcadlí v malém, čím literatura vůbec je: je ovlivněna mnoha jazyky, otevřená světu, transgresivní a multikulturní a uniká oněm jednoduchým škatulkováním, jež příručky často nabízejí.

Tato *Příručka* se tak v mnoha ohledech liší od všech ostatních, jež doposud vyšly v této renomované řadě nakladatelství Metzler. Poprvé není jejím předmětem určitý autor nebo žánr, ale region. Příspěvatelé a především vydavatelé publikace, kteří jsou s odstupem autory většiny článků, jsou navíc částečně už několik desetiletí úzce propojeni společnou badatelskou činností. Kdo v předešlých letech sledoval jejich publikace, narazí v *Příručce* na mnoho známých informací. Toho není třeba litovat, naopak: Tato *Příručka* je souhrnem dlouhého kolektivního bádání, a je proto, přes důrazně pluralistický přístup, vnitřně neobyčejně konzistentní. Zároveň s ní je nově vymezena badatelská oblast, tedy literárněvědné odkrývání německojazyčné literatury v Čechách a na Moravě, a tímto je jí nyní opatřen větší okruh působnosti.

Vydavatelé si byli vědomi toho, že takové ambiciózní kompendium přesto potřebuje speciální ospravedlnění. Umístili proto na začátek publikace, předtím, než se čtenář vůbec dostane k výkladovým částem knihy, několik kapitol, v nichž jsou ujasněny a vysvětleny pojmové, teoretické a historické předpoklady jejich počínání. Peter Becher (s. 9nn.) a Manfred Weinberg ve svých příspěvcích neustále jasně ukazují, že literární historiografie německojazyčné literatury v Čechách musí být právě těmi, kteří ji píšou, nahlížena sebekriticky a že zvolené metody mají své výkonnostní hranice a skýtají léčky, jež je třeba mít stále na zřeteli. Weinberg pak také jasně kritizuje dřívější sebeoslavné snahy, s nimiž se bylo možné se setkat, a ideologickou zabeďněnost (s. 24-27). Celá publikace se tak nese v duchu sebekritiky, což je rovněž netypické pro tento žánr, který jinak tvrdí, že prezentuje neproblematické učebnicové

vědění, ačkoli víme, že nic takového neexistuje.

Příručka musí své pole působnosti teprve dobýt. Bojuje přitom proti dvěma hlavním mocným proudům, zaprvé proti zaměření výzkumu na Kafku coby centrální souhvězdí literární moderny, zadruhé proti etablovanému přivlastnění četných pražských a českých autorů především rakouskou literární historií. To ještě ztěžuje okolnost, že míra známosti německojazyčných pražských autorů výrazně variuje a především pro německé čtenáře jsou jména jako Otto Roeld, Camill Hoffmann, Paul Leppin, Hugo Salus, Oskar Baum, Ludwig Winder nebo Hermann Grab španělskou vesnicí („böhmische Dörfer“). Zde bylo tedy třeba vytvořit naprosté základy.

Členění publikace odpovídá spíše monografii, neboť na rozdíl od jiných příruček tato nenabízí sbírku abecedně řazených článků k autorům, pojmům a motivům, ale jednotlivé záznamy jsou vždy zahrnuty do větších fundovaných přehledových výkladů. Za pomoci rejstříků záznamy přesto zůstávají lehké dohledatelné. Představení jsou jednak mnozí málo nebo vůbec známí autoři jako např. Rudolf Rittner (s. 162) nebo Otto Roeld a jednak jsou prominentní spisovatelé zařazeni do nových kontextů, přičemž jsou např. Kafka, Franz Werfel a Leo Perutz silněji než obvykle situováni ve svém kulturním prostředí a jiní autoři jako Adalbert Stifter, Marie von Ebner-Eschenbachová nebo *Rainer Maria Rilke vztaženi k české literární tradici*, a tak ukázáni v novém světle.

Publikace je rozdělena do šesti hlavních sekcí, za něž je coby „Dozvuk“ (Ausklang) umístěna stejnojmenná esej Petera Demetze. Nejprve je zpracována historie bádání (část I), na ni navazuje teoretická část (II), v níž jsou diskutovány a práci s regionální literaturou přizpůsobeny koncepty prostoru, interkulturality a intertextuality. Je nicméně otázkou, jestli je k tomu nutný ještě historický přehled prostorových konceptů (s. 39nn.), který beztak může dopadnout pouze rapsodicky. Ve III. části je zpracován regionálně specifický historický a kulturní kontext 18.-20. století (Steffen Höhne), obzvlášť s pohledem na židovské tradiční linie (Andreas Kilcher) a vícejazyčnost, fenomén s mimořádně dalekosáhlými následky, doplněný o institucionálně historické znázornění spolkové, nakladatelské a knihkupecké činnosti a krátké historie rané pražské univerzitní estetiky a tradice herbartovské estetiky. Bohužel zde ale přicházejí zkrátka empirická psychologie a Gestaltpsychologie, které ovlivnily pozdější univerzitní estetiku. Navíc by se dal dojem, který tyto články vzbuzují, totiž že vývoj Prahy a Čech byl vzhledem k jejich kulturní a polyglotní rozmanitosti jedinečný, relativizovat pohledem třeba na srovnatelně smíšenou situaci ve Lvově.

Coby jádro *Příručky* navazuje literárněhistorický průřez epochami německy psané literatury v českých zemích od osvícenství až po 20. století (část IV), v němž se leckteří spisovatelé objevují v neobvyklých souvislostech, do nichž ale očividně patří. Vedle již zmíněných autorů Stiftera (s. 151nn.) a Ebner-Eschenbachové (s. 153nn. a 159n.) toto postihuje ještě překvapivěji Ericu Pedretti, jejíž zařazení do kontextu moravské literatury bylo kvůli dosavadnímu politicky choulostivému přístupu k „literatuře vysídlenců“ z prostředí sudetských Němců (s. 257) dříve téměř nemožné. Zde, jako

mimo jiné i na základě takzvané „literatury pohraničí“ (s. 307), se ukazuje politická brizance sborníku, jenž zvyšuje vnímavost vůči všemožným ideologickým snahám historiografie zabrat si literaturu pro pochybné účely. Na oplátku jsou vyzdvíženy kosmopolitní kulturní tendence, které v českých zemích a Praze vzkvétaly hlavně v době rané moderny. Alžběta Peštová a Jörg Krappmann postulují např. (s odvoláním na spis Eugena Schickse z roku 1906) „Moravskou modernu“, jíž pak dokonce přiřazují díla jako Musilův román *Zmatky chovance Törlesse*, a mohou tak ukázat na její propojení s vídeňskou a českou modernou (s. 166nn.), zatímco Lucie Merhautová představuje českou modernu (s. 174nn.). Mladá Praha a neoromantická literatura jsou vykresleny stejně podrobně jako různé varianty expresionistické tvorby (s. 187nn.). Obezřetně je zacházeno také s autory takzvaného Pražského kruhu, kteří jsou nahlíženi mimo etablovaná klišé a fatálně zavádějící výrok o Praze coby „trojnásobném ghettu“. Tím je umožněno Kafkovo začlenění do kontextu pražské literatury, jehož autorem je Manfred Weinberg a jež obzvlášť stojí za přečtení. Weinberg požaduje, aby vzhledem k tvrdošíjně stávajícím stereotypům dokonce i v nedávném bádání konečně byly „Kafkovy ‚paradoxy‘ a ‚spletitosti‘ vzaty na vědomí ve své plné šíři“ (s. 204). Je téměř ironické, že je to právě kapitola o Kafkovi (s. 200–210), jež dokáže demonstrovat plodnost zvolené interkulturní badatelské metody a coby důležitý korektiv ji uvést do pozice proti převládajícím interpretačním konvencím. Modifikovány jsou také konvenční stylizace Rilka a Werfela. Tato kapitola navíc skýtá exemplární medailonky třeba Maxe Zweiga, Josefa Mühlbergera, Otty Roedla, Herrmanna Graba, Johanna Urzidila nebo Ernsta Weiße, jež by občas mohly být obsáhlejší, které ale vždy otvírají první přístup k dílům a dobrý vstup do bádání.

Následující podkapitola, nyní orientovaná tematicky, se dějově rozpíná od první světové války po literaturu meziválečné doby. V závěsu Peter Becher literárněsociologicky charakterizuje jak exilovou literaturu první republiky, tak literaturu Protektorátu, zatímco Karl Braun věnuje poučný článek literatuře, jež vznikala v terezínském ghettu (s. 250–255), který narozdíl od známého popisu H. G. Adlera upozorňuje na významná literární a autobiografická svědectví (např. Petera Kiena a Emila Utitze).

V. díl se věnuje tématům a motivům a logicky tak začíná rekapitulací obrazů sebe a druhých, jež kolovaly v různých epochách. Jan Budňák je sleduje na základě obrazu Čechů v německojazyčné literatuře (a s Milanem Hornáčkem také obraz Němců) a na základě topů postav jako třeba české milenky nebo sluhy. Následují znázornění obrazu Žida a židovských postav i obecně biblických figur v české a moravské literatuře od Ingeborg Fialové-Fürstové (s. 283nn.) a popis náboženských konfliktů od Jörga Krappmanna a Sabine Vodové Eschgfällerové (s. 302nn.). Doprovodně jsou připojeny příspěvky k obrazu Goetha a silné goethovské recepci v českých zemích, kolem níž se rozhořely debaty o německé národní kultuře – jak ukazuje Štěpán Zbytovský, především proto, že „nacionalizace a funkcionalizace Goetha pro sebedefinici českých Němců nebyla [...] v německojazyčné publicistice kolem roku 1900 neobvyklá“ (s. 294) – a dále pak statě o Praze coby topu (Alice Stašková), o zachycení krajiny (Lukáš Motyčka) a diskursu k bohemismu (Steffen Höhne).

VI. část pojmenovává nejdůležitější druhy textů a žánry české a moravské literatury, počínaje historickým románem a historickým dramatem, v závěsu s esejí, jíž je přisuzován obzvláštní význam pro krizovou diagnostiku a prostředkování mezi kulturami. Pak teprve je ve fundovaném příspěvku Hanse Richarda Brittnachera a Jörga Krappmanna působivě a v celé své rozmanitosti představena fantastická literatura, pro niž je Praha coby produkční místo notoricky známá, zatímco Sibylle Höhneová a Radovan Charvát zpracovávají silný vliv mýtů a legend. Tento díl uzavírají články o nářeční literatuře a překladech.

Recenze takto informacemi nasycené *Příručky*, jež pomocí velice zhuštěných přehledových výkladů a exemplárních sóloanalýz odkrývá obrovskou badatelskou oblast, si může počínat pouze kurzoricky a nemůže zmínit všechna témata, odstíny a zbylé mezery ve výzkumu. S ohledem na své vlastní badatelské zájmy bych si však přál, aby byly do publikace zahrnuty i některé nejnovější pohyby ve výzkumu, např. renesance, jíž se právě dostává Paulu Adlerovi, nebo důležitá oblast bádání věnující se vzájemnému působení filozofie a básnictví, jež se nově dostala do zorného pole díky výzkumu vlivu brentanismu na pražskou literaturu, nebo intermediální propojení literatury, hudby, malířství, filmu a fotografie.

To ale nic nemění na tom, že tato *Příručka* je milníkem ve výzkumu pražské německé literatury a literatury v českých zemích. A ještě více: nadhazuje pro literární a kulturní vědu zásadní otázky po vztahu místní a obecné historiografie, zpochybňuje hegemoniální historiografické modely a obrací pohled vedle velkých metropolí moderny k malým centrům, která nejsou vykreslena jako uzavřené jednotky, nýbrž jako místa, jež dávají prostor různým proudům zároveň. Takto vzniklý obraz je pluralističtější, rozmanitější, komplexnější a také rozporuplnější. K tomu *Příručka* vkládá svým čtenářům do ruky nejen užitečnou orientační pomůcku, ale navíc je svádí k tomu, aby se vlastní četbou pustili po mnohých vyložených stopách málo známých nebo zapomenutých textů.

Přeložila Petra Grycová

Peter Becher / Steffen Höhne / Jörg Krappmann / Manfred Weinberg (Ed.): *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmischen Länder* (Příručka německy psané literatury z Prahy a českých zemí), Verlag J. B. Metzler: Stuttgart, 2017, 445 s.

www.ipsl.cz